

Avbe. *) (Albert Šič.)

Avbe spadajo pri nas k ljubljanski in gorenjski narodni noši¹⁾, a razširile so se pozneje tudi po drugih krajih Slovenije. Avba sestoji iz *dveh delov*. Gornji del se imenuje *vrh* («kapa»), spodnji (sprednji) del pa *čelo* («form»).

Vrh je ploskat, okrogel (Gorenjsko okrog Bleda), ali pa grebenast (ljubljska okolica). Napravljen je iz bele tanke, redke, drobno naġubane tkanine, ki je navadno podloġena z rdeġim blagom, pri boljših tudi s taftom. Ob koncu navzdol zavitega vrha, zadaj, je pritrjena pentlja z navzdol viseġima koncema traka, ki je svilen, raznih barv in ima vdelane roġe ali geometriġen vzorec.

Ĉela so glede dimenzij razliġna (navadno so široka od 9 do 12 cm in dolga od 39 do 46 cm). Okrašena so z zlatimi ali srebrnimi vezeninami. So pa tudi avbe, ki imajo ċelo iz zlateġa ali srebrnega brokata²⁾. Avbe šalujke imajo ċrno ċelo, okrašeno s ċrnimi vezeninami, polušalujke pa z vezeninami mrkih barv. Doma pa so nosile naše prednice bele avbe z belim vezenim ċelom.

Z zlatimi vezeninami okrašeno ċelo ima ċrno barġunasto podlago, pošito na redko z majhnimi okroglimi zlatimi blešġicami (glej liste 24-31), ali pa je popolnoma pokrito z njimi (glej liste 1-23) tako, da se vidi od barġuna le kakih 5 mm širok rob, ki je obšit z ozkimi belimi, nabranimi in poškrobljenimi ċipkami. Z zlatom vezene avbe imenujejo «*zlate avbe*».

Ĉela zlatim avbam so delale vezilje takole:

V okvir, narejen nalašġ za vezenje avbnih ċel, so z moġno nitjo napele kos domaċeġa platna iste velikosti kakor ċelo, ċezenj so prišile ċrn barġun. Nanj so pripele z redkimi vbodi osnovo za okraske, ki naj bodo vezeni z zlatom. Te osnove so prvotno izrezovale iz tankih listov, narejenih iz bukove gobe, pozneje pa iz tankeġa usnja ali kar iz navadne, tanke lepenke (glej sliko 1. in 2.). Kadar so hotele štediti zlato, so vezle z zlatom tako, da je bila z njim pokrita le površina osnove. Na spodnjem delu osnove so vezenino izvrševale z belo nitjo, s katero so torej zlato nit pritrjevale le na zgornjo ploskev osnove.

Osrġja cvetov, roġne popke, maġice, šitno klasje in srca so podlagale z bombaġem, ki so ga prevlekile s tanko tkanino, da so bile te oblike pla-

*) Kakor smo še zadnjiġ javile, zaċnemo z današnjo številko priobċevati v priloġi vzorce na avbnih ċelih. Podatki v oklepajih se nanašajo na poedine risbe, ki pridejo zaporedoma v priloġo. Zato bomo ċitale ta sestavek s pridom šele potem, ko bodo objavljeni vsi vzorci. — Op. ur.)

1) Glej Albert šiġ «O slovenskih narodnih nošah» str. 4.

2) Take avbe so bile pri nas v navadi v prvi polovici 19. stoletja (1820—1830).

stične. Te plastične oblike so pošile z zlatimi bleščicami in z biserom podobnimi srebrnimi kopicami (folijami), ki so jih imenovalе «lečice», «bisere» ali «kupčke»; njih oblika je bila ali kroglasta ali podolgovata. Všivale pa so v okraske tudi raznobavne kamenčke (steklene bisere), — (glej sliko 3). Včasih pa so prevezavale oblike tudi z zlatimi ali s srebrnimi zvitki (bouillon). Ves ornament se je po čelu razvijal simetrično od srede na levo in na desno³⁾. Navadno je bil obšit z zlato nitjo (frisé). (Slika 3.)

Gor. zlata avba, slika 5.

Čela so vezle vezilje, ki so se bavile le s takim vezenjem⁴⁾, vezle pa so jih tudi kmečke žene in dekleta sama.

Okraski avbnim čelom so bili povzeti iz rastlinstva, pa tudi iz živalstva (na sliki 2., v sredi zgoraj, vidiš okrasek s ptiči). Iz rastlinstva so povzele vitice («vejice»), nagelj, rožmarin, planike, vrbove mačice, grozde, žitno klasje in razne cvete («rože»). Žitno klasje z resami so pozneje preobrazovale v dekorativno obliko brez res, podobno pšenici; te oblike imenujejo še dandanes «gosenice» ali «boginje» (neke zelene gosenice z rožičem). Uporabljale so za okrasek tudi tipično srce in križ. Poleg teh oblik pa so pogosto in zgolj iz patrijotizma sprejemale kot okrasek

tudi avstrijskega orla⁵⁾. Vsi okraske so bili okusno stilizirani.

³⁾ Večina tu risanih čel znači le njihovo polovico.

⁴⁾ Taka vezilja je bila tudi v trnovski fari v Ljubljani.

⁵⁾ Nove avbe z belim orlom: ker je bel, se mora tudi na avbah vesti s srebrom. Troje bleščočih biserov na trupu orla znači trojno naše pleme. Za poskušnjo sem ga sprejel v vzorcih na 5. in 6. listu.

Avbe so nosile le žene, na svatbah pa tudi nevesta, družica in teta. Kadar se deklice omoži, pravijo še dandanes: «prišla je pod avbo».

Da je bila avba namenjena za poroko, kot najlepši kinč neveste, dokazuje tudi okrasek sredi avbnega čela («forma»). Je to dvoje src, tesno naslonjenih drugo na drugo; ti srca sta venčani s krono, opremljeno s cvetočo rožo ali pa s križem. Križ je bil simbol nebeškega blagoslova, ki naj se razliva nad novo zakonsko zvezo. (Glej liste 1, 2, 10, 12, 15, 16, 19, 21, 26).

Avbe niso nastale pri nas, marveč se je njihova raba zanesla k nam bržkone z Bavarske. Kdaj se je udomačila med našim ljudstvom, ni mogoče povedati s točno letnico, vsekakor pa v drugi polovici 18. stoletja⁹⁾.

Ker primanjkuje starih, pristnih avb, si pomaga naše ženstvo s tem, da si samo veže čelo, in to večinoma tako neokusno in zagrešeno, da taka vezena našo, sicer veličastno in krasno narodno nošo le osmeši.

⁹⁾ a) Dr. Walter Šmid piše v «Carnioli» 1909, stran 42, da so zanesli avbe sredi 18. stoletja najbrž z Bavarskega preko Tirolske in Gorenje Avstrije. (Johannes Kronfus pa prvi v svojem spisu «Volkskunst in Krain» ibidem str. 133, da je na obliki avb nekaj slovenskega).

b) Dr. Jos. Gruden pravi v «Zgodovini slov. naroda» str. 1066: Sredi 18. stoletja se je pojavila v naših deželah «avba» (die Haube), ki že s svojim imenom kaže nemški izvor. — Vse kaže, da je avba prišla z Bavarskega v naše dežele. Najbolj je bila v navadi po Gorenjskem in v Savinjski dolini....»

c) Veterinarski nadzornik Josip Sadnikar, Kamnik, mi piše: «Moje mnenje je, da so Kranjce nosile z zlatom vezene avbe v drugi polovici 18. stoletja. Dokaz temu so votivne sličice v božjepotnih cerkvah. Taka slika iz l. 1783, se nahaja tudi v Kamniku (last obč. tajnika g. Jos. Steleta, posestnika na šutni št. 26). Naslikan je na desko zakonski par. Žena ima na glavi avbo z bogato vezeno na «čelu», ki je obsita z belimi čipkami.

V «Kuharskih bukvah» Valetina Vodnika iz l. 1799. (druga izdaja iz l. 1834.) je na prvem listu bakrorez, ki prednjači kuharico v kuhinji z avbo na glavi.

Jaz imam z zlatom vezeno avbno čelo z orli kot motiv. Ti orli (heraldični) imajo svit (krog, nimbus) okoli glav in so gotovo posneti po tolarjih Marije Terezije (* 1717, † 1780) ali nje prednikov. (Pozneje ti nimbusi na denarju izginejo.)

č) V slovarju «Besedische» o. Marka Pohlina, iz l. 1781. se nahaja beseda «avba», di Haube, Vitta (latinsko).

d) Avbo kot pokrivalo Kranjci omenja tudi Anton Linhart v svoji knjigi: «Versuch einer Geschichte von Krain» (1791) str. 316.

e) Muzejski ravnatelj dr. Jos. Mantuani pa trdi v «Domu in Svetu» 1908, str. 236. v svoji slovstveno-zgodovinski beležki o p. Marko Pohlinovi (* 1735, † 1802): «Krajynska Kroneka» (I. del 1770, II. del 1788), da je bila kranjska noša, v kateri omenja Pohlina tudi svojo avbo, tedaj «že kakih sto let stara, več pa ne.» (Po tej trditvi so naše avbe iz 17. stoletja).

f) «Najstarejše naše avbe so pač iz 16. stoletja, kakršne je nedavno tega dobil celjski muzej iz slučajno odprtih protestantskih grobov v Golčah pri Celju. Ker nam je čas zidanja golške cerkve in nje uporabe znan, lahko datiramo celjske avbe v leta 1580—1590.» (Glej dr. Walter Šmid «Kranjska narodna umetnost na dunajski razstavi.» Slovan 1906, str. 169).

Da se temu izognemo, sem izdal zbirko, iz katere si lahko vezilje vzorce ali posnamejo, ali pa si na njih podlagi napravijo nove kompozicije.

V *Bohinju* na Gorenjskem so nosile žene in dekleta posebne vrste pokrivala, ki so jih imenovalе «zavijače» (glej sliko 7.). Zavijača je napravljena iz trioglaste bele krpe domačega finega platna ali iz šifona. Na sprednjem delu ima zavijača rožast, kakih 6-8 cm širok trak iz brokata ali vzorčaste svile. Namesto tega pa imajo tudi trakove (pasove), vezene z zlatom, kakršni se uporabljajo pri avbah. Posebno ožja avbna čela so zato pripravna. Čelo je pogosto tudi iz belega blaga: delano je na razplet, in ta bela čela nam nudijo čudo domače ljudske umetnosti, navadno jih lahko prezremo, ker je njihov učinek skromen, a zato zelo soliden.

Kako se napravi zavijača, je razvidno iz slike 5.

Meseca listopada 1925.

O setvi cvetic. (Just Ušaj.)

Setev cvetic, zlasti takih, ki imajo zelo fino seme, je opravilo, ki zahteva precej znanja in izkušnje. Največkrat je nepravilno sejanje vzrok, da setev slabo uspe, in marsikatera ljubiteljica cvetic je vsled večkratnih slabih uspehov izgubila veselje do tega dela, ki je drugače zanimivo in zabavno. Ker se bliža čas za setev, in ker vem, da marsikateri čitateljci tega lista ustrezem, hočem tu na kratko podati glavna navodila.

Najpriladnejše posode za setev cvetic so primerno veliki zabožčki, 5—10 cm globoki, in navadni cvetični lonci. Vse te posode morajo imeti na dnu eno ali več luknjic za odtok vode. Izvrčamo jih s svedom in vrhu njih poveznemo nekaj črepinjc. To je potrebno radi tega, da bi od zalivalne vode naplavljená zemlja ne zamašila odtokov. Potem presejemo primerno količino vrtné zemlje, kateri primešamo nekoliko drobnega peska. To zemljo denemo za uro časa v približno 50° R tople peč. S tem uničimo vsa plevelna semena, ki so v zemlji, ter mrčes, ki se često v njej skriva. Ko smo na ta način zemljo takorekoč sterilizirali, jo pokoprimo z vodo, da postane primerno vlažna, a ne preveč mokra. S to zemljo potem napolnimo posode, pa ne popolnoma do vrha, ampak za prst iz pod roba. Ta prosti rob je zato potreben, da voda pri zalivanju ne odteka čez rob in ne odnaša zemlje. Vrhu tega roba poveznemo tudi stekleno ploščo, ki pokriva setev in ji zelo koristi, ker zadržuje v posodi primerno vlago, in s tem pospešuje kalitev semena. Tudi mlade rastlinice se počutijo pod steklenim pokrovom dobro, le pokrov je treba večkrat malo privdigniti in podložiti med njega in rob male palčice, da se setev prezračí. Stekleno ploščo je treba včasih tudi obrisati, ker se vlaga na nji rada nabira.

Ko smo posodo tako napolnili, pritisnemo zemljo nekoliko in jo lepo poravnamo. S tem je zemlja in posoda pripravljena za setev, le če je posoda preobsežna in če hočemo sejati več vrst cvetic v eno posodo, razdelimo površino zemlje v posodi na več majhnih lehic, ki jih pregradimo s palčicami. V vsako tako majhno lehico sejemo potem samo eno vrsto semena. Sejati pa moramo zelo pazljivo in previdno. Zlasti pa moramo paziti na to, da sejemo enakomerno in ne pregosto. V tem pogledu se navadno veliko greši, ker sejajo pregosto. Pregosta setev ne bo dala nikdar dobrega uspeha; take rastlinice poženejo kakor nit tenka stebelca. Rastlinice vsled tega pobledijo, poležejo in se medseboj zamorijo. Pregostemu sejanju so večkrat krive tudi za navadne potrebe preobilno odmerjene porcije semena v zavitkih. Kupcu se potem škoda zdi seme zavreči